

УДК 37.013.42

*Олена Федорова,
Лілія Єрьоміна*

**СПЕЦИФІКА ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ
ЖИТТЄВОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
У ВИХОВАНЦІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ**

Сучасний розвиток суспільства вимагає від особистості сформованої здатності до швидкої соціальної адаптації. Нестабільність соціально-економічних умов України вимагають активізувати власний потенціал задля вирішення питань та подолання перешкод. Ці питання актуалізуються у таких державних документах, як «Освіта для життя», Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»; Постанови Кабінету Міністрів «Про схвалення Концепції Державної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про затвердження Державної цільової соціальної програми реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» тощо.

Аналіз наукових джерел дозволяє зазначити, що за останній час доволі багато розроблено різних наукових програм, метою яких є формування у молоді культури здорового способу життя, правової культури, підготовка молоді до сімейного життя. Численна кількість праць присвячена формуванню культури самовизначення в учнівської молоді. Наукові роботи вітчизняних та зарубіжних учених (М. Бахтін, Л. Божович, Б. Братусь, І. Кон, Б. Ломов, Н. Лосський, Л. Сохань, К. Ясперс та ін.) доводять, що існують різні підходи до тлумачення понять «самовизначення», «життєве самовизначення», «культура життєвого самовизначення». З точки зору психолого-педагогічної науки розуміння самовизначення спирається на ідеї Л. Виготського та С. Рубінштейна про людську психіку і свідомість як фундамент перетворення поведінки. Ряд учених (В. Журавльов, В. Лебедева, Є. Шумилін, К. Журба, С. Яковлева та ін.) запропонували розглядати життєве самовизначення як процес, що відбувається в межах шкільного і післяшкільного періоду та регулюється педагогічними й соціальними чинниками.

Метою статті є висвітлення питання щодо специфіки виховання культури життєвого самовизначення вихованців у загальноосвітніх школах-інтернатах.

Сучасна освіта вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів має сприяти якісному формуванню культури життєвого самовизначення. Проблеми життєвого самовизначення таких учнів дедалі більше привертають увагу як соціальних педагогів, так і психологів, соціологів та інших науковців.

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери поняття «культура життєвого самовизначення» тлумачиться як активне визначення людиною своєї позиції стосовно суспільної системи цінностей (моральних, соціальних, комунікативних, естетичних, професійних тощо), що дозволяє їй виявляти себе в різних життєвих ситуаціях [1, с. 394].

У контексті нашої теми значною перешкодою у вихованні культури життєвого самовизначення для вихованців шкіл-інтернатів виступають не лише зовнішні обставини, а й рівень культури власного життя, відсутність детальної інформації про власний внутрішній світ. У зв'язку з тим, що під час перебування вихованців у школі-інтернаті відбувається формування політики утримання, тобто виконання ними вже готових рішень, наслідування вже сформованим поглядам, виникає необхідність у пошуку новітніх способів і методів впливу на їх свідомість.

В основі ідеї культури життєвого самовизначення, на думку І. Звереві, є комплексне вирішення проблеми самопізнання та самовдосконалення особистості, формування навичок ефективної взаємодії з людьми, представниками етнічних, соціальних і культурних груп, професійного самовизначення, навичок відповідальної поведінки, вміння приймати адекватні рішення в різних життєвих ситуаціях, визначення та формування активної громадянської позиції [1, с. 395].

Досліджуючи специфіку виховання культури життєвого самовизначення вихованців шкіл-інтернатів, нашу увагу привернула робота Т. Цюман, присвячена формуванню культури життєвого самовизначення засобами освітнього тренінгу. Вчена уточнює поняття «культура життєвого самовизначення особистості» як інтегральну характеристику, що свідчить про ступінь її життєвої компетентності, сприйняття себе суб'єктом власного життя на базі сформованих життєвих смислів, позицій, планів, що має проявлятися у готовності особистості здійснювати життєвий вибір, програму, нести за них відповідальність. На думку Т. Цюман, культура життєвого самовизначення – це не лише підготовка

до наступного життєвого етапу, але й оволодіння самостійним способом організації самосвідомості, самопізнання і самовиховання.

Важливо, що у роботі Т. Цюман подано авторське визначення освітнього тренінгу як форми соціально-педагогічної роботи, спрямованої на набуття життєвої компетентності шляхом збагачення як знаннями, так і життєво-практичним та емоційно-особистісним досвідом завдяки використанню інтерактивних засобів навчання. Вчена обґрунтовує потенціал освітнього тренінгу для формування культури життєвого самовизначення у старшокласників, пояснюючи його суть чотирима принципами: по-перше, це опора на розвивальну освіту як потенціал особистісного розвитку на основі логіки взаємодії, а не впливу; по-друге, це створення умов, що передбачають підготовку особистості до вирішення проблемних життєвих ситуацій; по-третє, це можливість для здійснення особистістю вибору свого життєвого шляху на підставі вміння аналізувати ситуацію і нести відповідальність за свою поведінку, сформованого прагнення до саморозвитку; по-четверте, це захист кожного суб'єкта навчально-виховного процесу через подолання психолого-педагогічної незахищеності учасників, розвиток і реалізацію індивідуальних потенцій [4, с. 7-9].

Визначаючи структуру культури життєвого самовизначення (ставлення до себе, до інших, до діяльності, до навколишнього світу), Т. Цюман виокремлює такі педагогічні умови її формування, як врахування вікових, соціокультурних особливостей старшокласників; наявність розроблених і апробованих освітніх тренінгів із науково-методичним забезпеченням, програма підготовки тренерів із числа соціальних педагогів (соціальних вихователів), викладачів, вчителів, представників неурядових організацій, майбутніх учителів із відповідним науково-методичним забезпеченням; залучення батьків, однолітків, представників громади до процесу формування культури життєвого самовизначення старшокласників; створення спільними зусиллями педагогів, старшокласників, батьків освітнього простору, в якому культивується усвідомлення себе суб'єктом власного життя та щастя, здатність до постійного саморозвитку, життєтворчості, активна громадянська позиція, усвідомлення своєї причетності до світової спільноти, вміння працювати на засадах соціального партнерства [3, с. 16].

Зазначимо, що соціальне партнерство має ґрунтуватися на засадах моралі та соціальної творчості. Вважаємо, що у такому випадку цілями виховання в умовах школи-інтернату є формування особистості

вихованців з активною життєвою позицією, оволодіння соціальним досвідом і соціальними знаннями.

Враховуючи суб'єкт-суб'єктний підхід до соціалізації вихованців, важливо розглядати соціалізацію професійну. В даному контексті актуальним вважаємо і використання поняття «професійне самовизначення», що є певним складним, а часом суперечливим процесом. В основі професійного самовизначення лежить прагнення молодої людини до самостійності, у той час як вона ще не в змозі обійтися без кваліфікованої допомоги навчального закладу, сім'ї. Особистість вихованця інтернатного закладу в цьому процесі поєднує найрізноманітніші суперечності. Це, перш за все, суперечність між професійними прагненнями вихованців, в яких переважає соціальна орієнтація на професії з легким і швидким прибутком і можливостями держави надати такі професії. Це і суперечність між бажанням продовжувати освіту після закінчення інтернатного закладу і зниженням інтересу до навчання, що останнім часом все більше поширюється у значної частини вихованців. В особистісному плані можна назвати суперечність між професійною байдужістю і професійними намірами і даними своєї особистості, зокрема здібностями, між прагненням молоді до самостійності та відсутністю уміння обґрунтовано приймати рішення у виборі професії. Зміст діяльності вихованців інтернатних закладів у процесі професійного самовизначення і повинен розв'язувати ці суперечності. Хоча процес професійного самовизначення нічим не обмежує свободу дій вихованців, але не потрібно забувати, що вільний вибір професії не має нічого спільного зі стихійністю. Вільний вибір професії повинен підпорядковуватися свідомій необхідності узгоджувати прагнення і наміри особистості з потребами суспільства, а також співвідносити власні особистісні дані з вимогами, що висуває кожна професія до людини.

Однією з перших нами було розглянуто саме професійну самовизначеність. Виходячи з того, що професійне самовизначення вихованців шкіл-інтернатів відбувається під впливом думки педагогів закладу, залежить від того, з якими навчальними закладами співпрацює школа-інтернат для подальшого навчання вихованців, під загрозою опиняються інтереси, прагнення та професійні мрії особистості. Актуальним у цьому випадку є дослідження Д. Закатнова. Наукова робота вченого присвячена темі професійного самовизначення учнівської молоді. Д. Закатнов під професійним самовизначенням розуміє процес самореалізації особистості у професійній діяльності на основі

найбільш повного використання своїх здібностей та індивідуально-психологічних можливостей [3, с. 18]. Структура готовності до професійного самовизначення, за Д. Закатновим, має такі складові: самооцінка, що характеризує ставлення самого себе стосовно реальних проявів зазначених характеристик у повсякденних вчинках і діях, а також рівень розвитку в особистості суб'єктивного контролю над різноманітними життєвими ситуаціями [3, с. 48]. Ми поділяємо його думку про те, що професійне самовизначення не відбувається належним чином, оскільки сучасна освітньо-виховна система реалізує цей напрям розвитку особистості лише під час проведення профорієнтаційної роботи. Професійна соціалізація – це багатоплановий суперечливий процес входження індивіда у професійне середовище, засвоєння професійного досвіду й активне відтворення знань, норм і цінностей, які необхідні для входження в суспільні процеси і функціонування як повноправного члена трудового колективу. Процес соціалізації, зокрема професійна соціалізація, в житті людини має велике значення, адже відбуваються не лише у стінах інтернату і не лише у роки перебування у ньому. Проте саме заклади інтернатного типу є тими закладами, де відбувається інтеграція «загальнолюдських» якостей індивіда з якостями професійними, що дасть змогу формувати спеціаліста, який зможе активно й ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

Викладений матеріал дозволяє зробити такі висновки:

1. На основі аналізу наукових джерел для ефективності виховання культури життєвого самовизначення вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів нами було обрано суб'єкт-суб'єктний підхід до виховання з елементами тренінгової роботи, спрямованої на формування професійної соціалізації.

2. Вважаємо, що результативність виховного процесу підвищиться завдяки проведенню комплексу тренінгів, де розділи вправ будуть спрямовані на формування соціальних, моральних, комунікативних цінностей, що сприятиме професійному самовизначенню.

Розглянуте питання не є остаточним результатом дослідження, тому подальшу перспективу роботи вбачаємо у розробленні та впровадженні комплексу виховних заходів «Сходінками до цікавого життя» та методичних рекомендацій для соціальних педагогів (вихователів), які опікуються проблемами вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Посилання:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. — 2-ге видання / За заг. ред. проф. *І. Д. Звереві*. — Київ ; Сімферополь : Універсум, 2013. — 536 с.

2. Енциклопедія педагогічних технологій і інновацій / Автор-укладач *Н. П. Наволокова*. — Х. : Вид. група «Основа», 2012. — 176 с.
3. *Закатнов, Д. О.* Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія / *Д. О. Закатнов*. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 160 с.
4. *Цюман, Т. П.* Формування культури життєвого самовизначення старшокласників засобами освітнього тренінгу : автореф. ... канд... пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / *Т. П. Цюман*. — Київ, 2008. — 22 с.

References (transliterated and translated):

1. Entsyklopediya dlia fakhivtsiv sotsialnoyi sfery (Encyclopedia for social services professionals). – Second edition / Ed. by *I. D. Zvierieva*. Kyiv, Simferopol, 2013, 536 p. [in Ukrainian].
2. Entsyklopediya pedahohichnykh tekhnolohiy i innovatsiy (Encyclopedia of pedagogical technologies and innovations)/ Compiled by *N. P. Navolokova*. Kharkiv, 2012, 176 p. [in Ukrainian].
3. *Zakatnov, D. O.* Tekhnolohii pidhotovky uchnivskoyi molodi do profesiynoho samovyznachennya: monohrafiya (Technologies of training pupils for professional self-determination : Monograph). Kyiv, 2012, 160 p. [in Ukrainian].
4. *Tsiuman, T. P.* Formuvannia kultury zhyttyevoho samovyznachennya starshoklasnykiv zasobamy osvithnoho treninhu : avtoref. ... kand. ped. n. : 13.00.05 – sotsialna pedahohika (Forming a culture of life self-determination of high school students by means of educational training : Author's abstract of Ph. D. thesis in Pedagogy 13.00.05 – Social Pedagogy). Kyiv, 2008, 22 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.05.2016

О. Федорова, Л. Єрьоміна

**Специфіка виховання культури життєвого самовизначення
у вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів**

Стаття окреслює аналіз проблеми формування культури життєвого самовизначення у вихованців загальноосвітньої школи-інтернату. Автори розглядають питання оптимізації виховного процесу та можливості соціальної роботи в даному проблемному полі. У викладі матеріалу дослідники акцентують увагу на основних перешкодах, що трапляються на шляху виховання культури життєвого самовизначення у вихованців шкіл-інтернатів. Серед таких проблем виступають не лише зовнішні обставини, а й рівень культури власного життя, відсутність інформації про самого себе тощо. Під час перебування дитини в школі-інтернаті як закладу закритого типу у вихованців відбувається формування політики утримання, тобто виконання вже готових рішень, наслідування вже сформованим поглядам, тому виникає необхідність пошуку новітніх способів і методів впливу на їх свідомість. Також у матеріалах статті відображено погляди представників класичної педагогіки та соціально-виховні можливості використання інноваційних

технологій у роботі з вихованцями загальноосвітніх шкіл-інтернатів у контексті виховання культури життєвого самовизначення.

Ключові слова: культура життєвого самовизначення, загальноосвітня школа-інтернат, вихованці школи-інтернату.

O. Fedorova, L. Yeromina

Features of Building Culture of Life Self-Determination of Pupils at Comprehensive Boarding Schools

The article outlines the analysis of the problem how to build the culture of life self-determination by the pupils of comprehensive boarding schools. The authors consider the questions of optimization of educational process and possibilities of social work in this problematic field. While rendering the material, the researchers accentuate the attention on the basic obstacles that happened on the way of forming the culture of life self-determination by the pupils of comprehensive boarding schools. Among such problems there can be not only external circumstances but the level of culture of own life, the absence of information about self, as well. During the staying at the boarding school as an institution of the closed type, pupils began to format the policy of dependents that means the realization of ready solutions, the imitation of already formed views, that is why there is an urgency of searching new ways and methods of influence on their consciousness. Also, the article reflects the opinions of the representatives of classic pedagogy and social and educational possibilities of using innovation technologies in the work with pupils of comprehensive boarding schools in the context of life self-determination culture formation.

Key words: culture of life self-determination, comprehensive boarding schools, pupils of boarding schools.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор І. Є. Курляк